

Том 1. Изменения в поведении высшего слоя мирян в странах Запада. - М.; СПб.: Университетская книга, 2001. - 332 с.; **17.** Baudrillard J. La fracture cache / Jean Baudrillard // Le Nouvel Observateur. - 2005. - 9 décembre; **18.** Fritscher F. „Fukuyama: „Les Américains veulent une Europe entreprenante et compétitive” / Frederic Fritscher, Alexis Lacroix // Le Figaro. - 2005. - 16 mars; **19.** Уткин А. И. Осмысление геополитического сдвига / А. И. Уткин // США и Канада: экономика, политика, культура. - 1998. - №12. - Режим доступа: <http://iskran.iip.net/russ/index-ru.html>.

Sergiy Biloshytsky

Ousting of National Elites by Transnational Elites as a Modern Tendency and a Challenge to Liberal Democracy

The author makes an attempt to study genesis of transnational elites formation in the 20th century; to define

УДК: 327

modern mechanisms of national and transnational elites' interaction; to analyze accordance of the processes pointed out to the normative model of liberal democracy. He comes to the conclusion that transnational elites formation was a result of cooperation of leading bourgeois circles of Western countries in order to set control over resources of provincial societies; transnational elites' coming to power in many countries is followed by ousting representatives of national elites out of the political systems; the latter contradicts the principle of representation and does not fit the normative model of liberal democracy.

Key words: national elites, transnational elites, political system, political representation, liberal democracy.

**© Валентина Богатирець
(м. Чернівці)**

АЛГОРИТМИ РОЗВ'ЯЗАННЯ КЛЮЧОВИХ ПРОТИРІЧ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті досліджується західний досвід розв'язання етнічних конфліктів, який може дати корисні уроки для країн світу, які стають на шлях демократичного розвитку, зокрема для України. У цьому контексті слід навести досвід Канади, де існують регіональні особливості та їхнє значення для розвитку контролюваної на федеральному рівні „етнополітичної мозаїки”. Авторка наголошує, що західні ліберальні демократії насправді не розв'язали або не подолали проблем, що їх можуть спричинити етнокультурні відмінності. Отже, не дивно, що політологи з дедалі більшим інтересом досліджують таку нагальну проблему.

Ключові слова: інтеграція, етнічні проблеми, етнокультурні відмінності, політика багатокультурності, західні демократії.

Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентної спроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС [40].

Це було переконливо доведено попереднім досвідом всіх без винятку європейських країн, у тому числі тих, рівень економічного розвитку яких був нижчий від середнього: від Португалії на заході до Польщі та країн Балтії на сході, від Ірландії на півночі до Греції на півдні. Про це хронологічно свідчить досвід першої (Данія, Ірландія, Велика Британія, 1973), другої (Греція, 1981, Іспанія, Португалія, 1986), третьої (Австрія, Швеція, Фінляндія, 1995) та сучасної (Польща, Угорщина, Чеська Республіка, Естонія, Словенія, Словаччина, Мальта, Кіпр, Латвія, Литва, Румунія, Болгарія) фаз розширення Європейського Союзу [25]. Економічно-торговельні відносини з ЄС – це потенційний шанс, яким треба вміти скористатися, розрізняючи

наявні можливості і виправдану обережність від невинуватого оптимізму і популістських страхів. Основними політичними вигодами послідовної європейської інтеграції є зміцнення стабільності демократичної політичної системи та її інститутів, модернізація правового поля і забезпечення прозорості національного законодавства, поглиблення культури демократії і повага до прав людини тощо.

Європейська інтеграція також означає зміцнення національної безпеки та безпеки громадян, адже вона виключає застосування сили як методу вирішення залягочування суперечностей, сприяє стабільності у відносинах з усіма сусідами. В цьому контексті успішне просування України шляхом європейської інтеграції може наблизити до Європи і Росію, зміцнить українсько-російські взаємини, що відповідає національним інтересам обох країн. Як повноправний учасник побудови об'єднаної Європи, а в майбутньому – член Європейського Союзу, Україна зможе впливати на вироблення відповідних рішень і, таким чином, на процеси, що відбуваються на європейському континенті - перебуваючи осторонь, Україна не матиме ані економічних, ані політичних ресурсів для такого впливу і може перетворитися радше на слабкий об'єкт, ніж активний суб'єкт європейської політики. Можливою альтернативою європейській інтеграції є поступова маргіналізація України, її економічна відсталість, політична нестабільність і поява нових загроз національній безпеці. Геополітична невизначеність зробить Україну надто вразливою для зовнішнього тиску. Після початку розширення Європейського Союзу на схід та внаслідок активної участі в ньому всіх без винятку західних сусідів України опинитися поза цим процесом означатиме самоусунення від загальноєвропейських процесів і небезпеку ізоляції.

Нові держави Центральної та Східної Європи, що стали на шлях демократичного розвитку, доволі часто звертаються до практики старших західних демократій, щоб зрозуміти, як ними були розв'язані різноманітні економічні та політичні проблеми. Слід зауважити, що звичайне перенесення досвіду інститутів і політик з однієї країни до іншої, рідко виявляється можливим або доречним, особливо, коли ці країни настільки відрізняються своєю історією та економічною ситуацією, як це спостерігається у випадку з країнами Західної та Східної Європи. Однак демократичні реформатори прагнуть бодай зрозуміти основні принципи та ідеали, які є підвалинами західних ліберальних демократій, що забезпечили цим країнам такий рівень стабільності й додержання законності. Іншими словами, реформатори намагаються осягнути політичну теорію західних демократій, хоча впровадження її основоположних принципів у країнах ЦСЄ може бути істотно іншим [41].

У окремих сферах, особливо тих, що стосуються основних громадянських і політичних прав людини, ці основоположні принципи порівняно легко ідентифікувати. Усі західні демократії характеризуються верховенством права, свободою преси та віросповідання, вільними виборами, загальним виборчим правом дорослого населення тощо. Західні політологи та правознавці присвятили немало досліджень поясненню важливості усіх перелічених цінностей.

Насправді, можна зазначити, що захист названих прав і свобод є частиною визначення ліберальної демократії [37, с. 343-369]. Отже, мірою проголошеної країнами ЦСЄ „демократичності” є те, наскільки вони схвалюють і дотримуються зазначених принципів [16, 18, 20].

Проте, коли дослідники звертаються до питань міжетнічних взаємин, то ідентифікувати принципи, які є керівними для західних демократій, значно складніше. Різні західні демократії суттєво відрізняються підходами до етнокультурної політики, і не зрозуміло, що об'єднує ці підходи. Тому постає питання, що ж можна вважати визначальними рисами ліберально-демократичного підходу до управління етнокультурними відмінностями?

Проблема полягає не лише у тому, що різні західні демократії по-різному відповідають на це питання, а й у тому, що, як це не дивно, західні політичні теорії зазвичай приділяли недостатню увагу сфері етнокультурних відносин. Упродовж більшої частини минулого століття політологи розглядали етнічність як маргінальне явище, що поступово зникне з модернізацією суспільства, і тому її розглядали як важливу тему досліджень для політичних теоретиків, що спрямовували погляди у майбутнє. Тому до середини 80-х рр. XX ст. цю проблему досліджували дуже мало політичних філософів чи теоретиків [35, 36].

Однак нині питання про права етнокультурних груп вийшло на передній план західної політичної теорії. Поновлення інтересу західних політологів етнічними

питаннями пояснюється різними причинами. Як це не парадоксально, найважливішою з них є, напевне, хвиля етнічних конфліктів у країнах ЦСЄ, що піднялася під час і після краху комунізму. Більшість західних теоретиків вважала, що ліберальна демократія постане з попелу комунізму без проблем, і багато хто з них зараз прагне зрозуміти, чому етнічне питання й націоналізм стали на заваді цьому процесу [21, 22, 31, 38].

Проте, власне у західних демократіях також було немало чинників, які вказували на етнічні проблеми: виступи місцевих жителів багатьох західних країн (у першу чергу Франції, Великобританії, Німеччини та Сполучених Штатів) проти іммігрантів і біженців; відродження етнічної свідомості та політична активність корінного населення (унаслідок чого в ООН було підготовлено проект Декларації прав корінного населення), а також постійна і навіть наростаюча загроза відокремлень Квебеку, Шотландії, Фландрії та Каталонії, що спостерігається у деяких найбільш розвинених західних демократичних країнах [19, 26, 32].

Усі ці чинники зробили очевидним на початку 90-х рр. той висновок, що західні ліберальні демократії насправді не розв'язали або не подолали проблем, що їх можуть спричинити етнокультурні відмінності. Отже, не дивно, що політологи з дедалі більшим інтересом апелюють до цих питань. Так, наприклад, в останні роки вперше за кілька десятиріч (а, можливо, взагалі в історії) були опубліковані філософські праці англійською мовою, у яких розглядаються нормативні питання, пов'язані з відокремленнями, націоналізмом, імміграцією, багатокультурністю і правами корінного населення. У цих питаннях західні демократиполітологи, що займаються проблемами етнічних відносин, не просунулися набагато далі, ніж їх колеги з країн ЦСЄ. Звичайно, більшість західних країн мають довгу (а часом і криваву) історію розв'язання етнічних проблем в умовах конституційно закріплених ліберальних демократій. Однак до останнього часу уроки з такої історії не набули форми чітко сформульованої теорії, тому реальні принципи та ідеали, якими керуються західні демократії, залишаються неясними, часто навіть для тих, хто постійно займається проблемами міжетнічних взаємин. Більше того, самі ці взаємини в багатьох західних демократіях перебувають у стані постійної зміни, при цьому виявляється недосконалість старих припущень і підходів [4, 27, 33, 39].

Порівняно з дослідницьким доробком вчених країн ЦСЄ щодо громадянських прав, дослідження з питань міжетнічних взаємин перебувають у початковому стані. Окрім того, вони прагнуть створити теоретичні підвалини швидкозмінної реальності. Водночас підтримка конституційного та судового захисту індивідуальних громадянських прав у західних демократіях ніколи не відігравала такої важливої ролі як нині, особливо, стосовно проблем регулювання етнічних відмінностей; тому практично кожний аспект міжетнічних взаємин на Заході, насправді, викликає суперечки [28].

Незважаючи на це, очевидно, що західний досвід розв'язання етнічних конфліктів може дати деякі корисні уроки для країн світу, які стають на шлях демократичного розвитку. Хоча на Заході найкращий підхід до врегулювання етнічних відмінностей продовжує залишатися предметом дискусій, існує набагато більша згода щодо того, що він не спрацьовує. Виявилось, що деякі шляхи подолання цих суперечностей не узгоджуються з вимогами сучасної демократії та з принципами ліберального правосуддя [17]. Можна також ідентифікувати низку нових моделей і тенденцій, пов'язаних із залагодженням етнічних відмінностей у західних країнах. Здебільшого ці тенденції можуть бути ще чітко не відображені у ліберально-демократичних теоріях та не кодифіковані у міжнародному законодавстві, однак, очевидно, впродовж останніх десятиріч відбулися помітні зрушення у підході до управління етнічними відмінностями. У даній статті висвітлюються можливі шляхи розвитку міжетнічних взаємин, а також здійснення політики багатокультурності як засобу розв'язання потенційних суперечок на прикладі Канади.

Слід зазначити, що після відомих подій середини 70-х рр., пов'язаних з різким загостренням політичної ситуації у Квебеку і початком політики багатокультурності, федеральний уряд Канади поступово став тактично проводити лінію на підтримку інших етнічних груп і громад на всій території Канади, а не лише франкофонів. Причому, і сьогодні на політичному порядку денному в Канаді гостро стоїть питання – як стримати „крайнощі” квебекського сепаратизму, а більш поміркованих франкофонів інтегрувати у загальноканадську національну спільноту? Як підкреслює сучасний канадський дослідник Ж.Бушемін, „громадянин Квебеку може чітко визначати себе як канадець та квебекець, або ж він може одночасно схилитися до цих двох ідентичностей. Що означає „плутатися у громадянстві” – воно полягає у готовності громадянина протиставляти одну ідентичність іншій чи навіть протиставляти одну модель інтеграції іншій. За ідеальних умов, квебекське громадянство має співвідноситися з квебекським політичним співтовариством у повному розумінні необхідності їх самоствердження. Виходячи з цієї перспективи, громадянство визначається його ставленням до титульного суб'єкта нації. У такому контексті це означає вертикально визначене лояльне співвідношення між національним політичним суб'єктом (тобто державою – Б.В.) та громадянином у спільному інтересі, який визначається національно [15, с. 22].

Отже, виходячи з необхідності стримування квебекських устремлень, варто було би диверсифікувати політику багатокультурності, підтримуючи розмаїття інших етнонаціональних груп загалом лояльних до канадської федерації. Тобто етнічний націоналізм квебекців, якщо можна так висловитись, мав стримуватися політично лояльними до Оттави меншинами. Поруч з цим зміни відбулися у самому

Квебеку, коли, як зазначає дослідник Л.Тергон, починаючи з 60-х рр. ХХ століття, „етнічна концепція квебекської ідентичності” була поступово замінена (що, до речі, було підтримано представниками нової політичної еліти у Монреалі) більш „громадянським, територіально укоріненим варіантом” націоналізму, який схилився до реформи Канадської федерації” [34].

Певні кроки у цьому напрямі були зроблені Оттавою вже у 80-і рр. Так, у 1985 р. був створений спеціальний комітет Палати обшин з багатокультурності.

У цьому контексті слід особливо підкреслити існування регіональних особливостей у Канаді та їхнє значення для розвитку контрольованої на федеральному рівні „етнополітичної мозаїки”. Ще раз підкреслимо той факт, що, на відміну від США, Канада характеризується чітко окресленим регіоналізмом, превалюванням місцевих, регіональних інтересів [5, с. 28], котрі останніми десятиліттями стали все більше й ретельніше співвідноситися із загальнодержавними.

Слід зазначити, що серед причин емерджентності та утвердження концепції багатокультурності дослідники називають низку чинників. Головний з них – бажання захистити канадську ідентичність як відмінну від американської, не приймати концепцію американського „плавильного тигля”. Політики опиралися на факт, що Канада дає світові вдалий приклад справедливого ставлення до етнічних груп, що вона більш „європейська” країна, ніж США, більш прогресивна, толерантна, соціальноорієнтована. Наявність не однієї, а двох етнічних спільнот – англоканадців та франкоканадців – затримувало асиміляцію іммігрантів і дозволяло їм зберегти етнокультурні стереотипи. Як зазначав професор А.Сміт з університету Британської Колумбії, „в Канаді не склався єдиний спосіб життя, як у США. Як мінімум способів життя було два, а на практиці – значно більше” [29, с. 148].

Дослідники звертали увагу на ще один важливий чинник: багатокультурність закликає до загального розуміння свободи як права вибору. Багатокультурність передбачає повну свободу вибору для індивіда стосовно культури. Він не зобов'язаний дотримуватися звичаїв і цінностей власної етнічної групи, йому не повинні нав'язуватися цінності більшості. Він не повинен страждати від будь-якої дискримінації за етнічним принципом і, водночас, повинен бути захищеним від неприяні етнічних співвітчизників, якщо не хоче дотримуватися їхніх традицій і звичаїв [24, с. 108].

І все ж безпосереднім імпульсом до поширення концепції багатокультурності ряд аналітиків вважає загострення квебекської проблеми. У жовтні 1996 р., у документі „Чудова велика родина” К.Фрас визначив кілька характерних рис, що існують у канадському Законі про багатокультурність. Їх можна визначити таким чином: розмаїття, рівність, подолання перешкод і гармонія [9].

Однак, політика багатокультурності Канади приділяла увагу антирасизму, усуненню дискримінаційних перешкод і компромісу між установами.

Зосереджуючись на соціальному правосудді як головній темі, відновлена Програма багатокультурності робить чималий наголос на цих питаннях.

Не випадково прибічники багатокультурності підкреслюють, що ігнорування потреб та інтересів етнічних груп становить небезпеку для суспільства, і політика підтримки багатокультурності та етнічних меншин, яку проводить федеральний уряд Канади, навпаки сприяє його єдності. Загалом можна зробити висновок на основі даних опитування, що нещодавні іммігранти менш прихильні до регіоналістських настроїв, ніж корінні канадці [1, с. 21].

Розглянувши особливості становища різних груп Канади у контексті політики багатокультурних практик, ми були б необ'єктивними, якби не розглянули (хоча б частково) притаманні їм протиріччя. У критиків багатокультурності визначальне місце займають такі питання:

- багатокультурність акцентує увагу на різниці етнічних груп і, таким чином, применшує отожднення зі спільними цінностями і сильним відчуттям канадського громадянства;

- багатокультурність заохочує зв'язаність між різними етносами, що часто не сприймається їхніми представниками і суттєво впливає на соціальну гармонію;

- багатокультурність загрожує французькій присутності у Канаді;

- багатокультурність створює або усуває перешкоди повній і рівній участі в канадському суспільстві.

Одним з принципових аргументів проти багатокультурності є те, що проведення цієї політики несе загрозу майбутньому французької мови. Найчастіше цей аргумент можна почути у Квебеку. Однак, при безпосередньому опитуванні більшість канадців провінції (58%) не погоджуються з цією точкою зору, не кажучи вже про решту населення Канади. Серед тих, хто голосує за Квебекський Блок, значно менший відсоток не підтримує позицію, що багатокультурність представляє загрозу майбутньому французької мови. Але це не означає, що франкофони повністю повірили у відсутність загрози превалювання французької мови у Квебеку. При опитуванні Фокус-Енвіронікс (дослідження 2000-2004 рр.) стосовно гарантованого майбутнього розвитку французької мови і культури було виявлено, що лише 50% франкофонів Канади не відчувало такої впевненості та безпеки. На їхню думку, збереження та розвиток багатокультурної спадщини канадців є, певною мірою, загрозою майбутньому французької мови у Канаді [30, с. 102].

Насправді, частина франкоканадців сприймає політику багатокультурності як інтенції підірвати їх позиції „нації-засновниці” і негативно ставиться до зазначеної концепції. Адже у рамках цієї політики франкофони не посідають особливого місця, тобто, розглядаються не як нація, а як представники однієї з багатьох культур.

Політика багатокультурності також непокоїть багатьох англоканадців, оскільки посилює розша-

рування суспільства, якому не вистачає монолітності. З іншого боку, решта етнічних груп вважають заходи, які проводяться у межах багатокультурності, недостатніми для збереження своєї самобутності [2, с. 54].

Цікавим, у зв'язку з цим, є спостереження сучасного американського вченого Б.Рубла, який дуже влучно охарактеризував стан нинішнього Монреаля як еволюцію від „двох” до „багатьох усамітнень”. Дослідник зазначає, аналізуючи 70-і рр. ХХ ст.: „Був підготовлений ґрунт для появи потужного політичного руху, який виступив за суверенність провінції Квебек. Розпочалася кампанія з „повторного завоювання міської метрополії”, метою якої було перетворення Монреаля знову у франкомовне місто. Мігранти з-за кордону потрапили у вирій суперництва, що було пролонговане на півстоліття і вплинуло на політику, економіку і культуру Монреаля, на його просторовий і фізичний розвиток” [11, с. 10].

Важливо зазначити, що проблема Квебеку (точніше шляхи її розв'язання і прийняття політичних рішень щодо неї) були своєрідним стимулом для розвитку політики багатокультурності вже у 90-і рр. минулого століття. Як вважає сучасний дослідник Г.Терборн, канадська багатокультурність зіткнулася з „бікультурними конфліктами між квебекським націоналізмом та англійською Канадою”, що на деякий час відсунуло багатокультурність на другий план [13, с. 62]. Лише пізніше практика багатокультурності збагатилася досвідом розв'язання квебекської проблеми, а це, в свою чергу, позитивно вплинуло на регулювання взаємин по лінії „федеральний центр – інші етнічні групи”.

Підсумовуючи тези, які стосуються культури в Канаді, можна сказати, що власне культура виступає в якості головного гаранту національної ідентичності, власне вона є основним принципом національного суверенітету і національної гордості, який не дає розчинитись нації у загальному потоці глобалізму. Не слід також забувати, що членство в ЄС не є самоціллю, європейський вибір не може зводитися до входження в структуру ЄС. Більшість європейських країн (навіть малі) не замикаються на Європі, опікуються збереженням національної ідентичності та забезпеченням інших національних інтересів. Зберігши самобутність і долучившись до європейських здобутків, Україна здатна сприяти гармонізації стосунків у масштабах Великої Європи. Нашою метою є, насамперед, запровадження європейського рівня життя громадян України, європейських стандартів демократії, прав і свобод людини, стабільності в політиці і громадському житті, ефективної економіки, добробуту й процвітання. Якими б майстерними і професійними не були зовнішньополітичні зусилля України, яким прихильним не було б до неї ставлення ЄС, Україна не досягне успіхів, не досягши внутрішніх перетворень. Якщо оцінювати ситуацію з виконанням багатьох напрямів Плану дій, то зрушення з виконанням завдань є, але проблем, на жаль, поки що більше, ніж

здобутків, що стосується як економічної, так і політичної сфер. З усього сказаного можна стверджувати, що для України вже прийшов час переглянути свої суперечливі досягнення останнього періоду і знайти найоптимальніший, найраціональніший шлях підвищення власного конкурентного потенціалу і здатності бути повноцінним суб'єктом міжнародних відносин. Країна повинна пройти через період внутрішньої зосередженості і консолідації, що дозволило б їй поставити свою європейську політику на основу фундаментальних національних інтересів. Основою успішності євроінтеграційних зусиль може стати не квапливість, а виваженість, не прагнення до формального результату, а врахування всієї сукупності реальних обставин і тенденцій. Зрештою, саме така політика відповідає справжнім європейським традиціям.

Джерела та література:

1. Ажаева В.С. От ассимиляции к многокультурности // Российские исследования о Канаде. – М.: Труды РАИК, 1997. – С. 10 – 22;
2. Акимов Ю.Г. Современное канадское общество. – СПб., Петрополис, 2000. – 88 с.;
3. Головкина О. Канадский мультикультурализм как основа национальной самобытности Канады. – Режим доступа: <http://www.niworld.ru/referat/doklad/Golov.htm>;
4. Данилов С.Ю. Действия правительства Канады по урегулированию конституционного кризиса (1976 - 1992) // США: экономика, политика, идеология. – 1993. – № 10. – С. 55 – 74;
5. Данилов С.Ю., Черкасов А.И. Двенадцать лиц Канады. – М.: Наука, 1987. – 302 с.;
6. Катеринчук П.М. Еволюція канадського федералізму та проблема Квебека (80-90-ті рр. ХХ ст.) : автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02. – Чернівці: Рута, 2003. – 22 с.;
7. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин / Пер. з англ. Р.Ткачук. – Харків, Центр освітніх ініціатив, 2001. – 173 с.;
8. Коленко В.А. Квебекская проблема в послевоенной Канаде. – М.: Наука 1981. – 229 с.;
9. Кошкарров Н.В. Международный опыт решения культурных аспектов этничности. - Режим доступа: http://www.orenburg.ru/culture/credo/01_2003/3.html;
10. Рекс Дж. Етнічна ідентичність і національна держава: політична соціологія полікультурних суспільств // Українські варіанти. – 1998. – №1. – С. 76 – 84.;
11. Рубл Б. Социальный капитал разнообразия: к вопросу о креативности разделенных городов // Вестник Института Кеннана в России. – Вып.9. – М., 2006. – С. 7 – 20.;
12. Тейлор Ч. Етика автентичності. – К.: Дух і літера, 2002. – С. 70-78.;
13. Терборн Г. Мультикультурные общества // Социологическое обозрение. – Том 1. – № 1. – 2001. – 172 с.;
14. Anaya S. Indigenous Peoples in International Law. – New York: Oxford University Press, 1996. – 243 p.;
15. Beauchemin J. What Does It Mean to Be a Quebecer? Between Self-Preservation and Openness to the Other // Quebec: state and society / Ed. by A.-Gagnon. – 2003. – 500 p.;
16. Brubaker R. Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe. – New York: Cambridge University Press, 1996. – P. 157 – 177.;
17. Buchanan A. Secession: The Legitimacy of Political Divorce. – Boulder: Westview Press, 1991. – 250 p.;
18. Clinton R. The Rights of Indigenous Peoples as Collective Group Rights // Arizona Review 34 (4). – 1990. – P. 739 – 747.;
19. Cook R. Canada. Quebec and the Uses of Nationalism. – Toronto: McClelland and Stewart Inc., 1995. – 294 p.;
20. Galeotti A. Citizenship and Equality: the Place for Toleration // Political Theory 21 (4). – 1993. – P. 585 – 605.;
21. Knopff R. Liberal Democracy and the Challenge of Nationalism in Canadian // Canadian Review of Studies in Nationalism. – 1995. – № 9 (1). – P. 323 – 339.;
22. Kymlicka W. Liberalism and the Politicization of Ethnicity // Canadian Journal of Law and Jurisprudence. – New York, 1991. – P. 239 – 256.;
23. Kymlicka W. Multinational Federalism in Canada: Rethinking the Partnership // Beyond the Impasse Toward Reconciliation / Ed. by Gibbins R., Laforest G. – Montreal: IRPP, 1998. – P. 15 – 49.;
24. Laforest D. Trudeau and the end of Canadian Dream. Kingston & Montreal: McGill-Queens Univ. Press, 1995. – 217 p.;
25. Laselva S.V. Understanding Canada: Federalism, Multiculturalism – Toronto: Broadview Press, 2004. – 512 p.;
26. Maclure J. Quebec Identity. The Challenge of Pluralism. – London, McGill-Queen's Univ. Press, 2003. – 212 p.;
27. Quebec – Canada. What is the path ahead? – Ottawa: Univ. of Ottawa Press, 1996. – 556 p.;
28. Radtke F.O The Formation of Ethnic Minorities and the Transformation of Social into Ethnic Conflicts in a So-called Multicultural Society // Ethnic Mobilization in a Multicultural Europe / J. Rex, B. Drury (Eds.). – Aldersshot, 1994. – P. 30 – 37.;
29. Smith A. Canada – an American nation?/ Essays on continentalism, identity and the Canadian frame of mind – McGill-Queen's Univ. Press, Kingston and Montreal, 1994. – 148 p.;
30. Social Cohesion in Canada survey. Environics (2001-2004) for the Department of Canadian Heritage / Canadian Diversity. Multicultural Futures – Montreal – Vol. 4:1. – 2005. – 112 p.;
31. Spinner J. The Boundaries of Citizenship: Race, Ethnicity and Nationality in the Liberal State. – Baltimore: Johns Hopkins University, 1994. – 112 p.;
32. Stratton J., Ang I. Multicultural Imagined Communities: Cultural Difference and National Identity in the USA and Australia // Bennett D. (ed.) Multicultural States. Rethinking Difference and Identity. – L., N.Y., 1998. – P. 138-142.;
33. Thomson D. Quebec and Meech Lake // Meech Lake and Canada. Perspectives from the West / Ed. by R.Gibbins. – Edmonton: Academic Printing and Publishing, 1988. – 296 p.;
34. Turgeon L. Interpreting Quebec's Historical Trajectories: Between La Societe Globale and the Regional Space // Quebec: state and society / Ed. by A.-Gagnon. – 2003. – P. 56–59.;
35. Van Dyke V. Collective Rights and Moral Rights: Problems in Liberal-Democratic Thought // Journal of Politics. – № 44. – 1982. – P. 21–40.;
36. Van Dyke V. Human Rights, Ethnicity and Discrimination. – Westport: Greenwood, 1985. – 259+xii p.;
37. Van Dyke V. The Individual, the State and Ethnic Communities in Political Theory // World Politics. – 1977. – № 29 (3). – P. 343–369.;
38. Young I. Together Indifference: Transforming the Logic of Group Political Conflict // Squires J. (ed.) Principled Positions:

Postmodernism and the Rediscovery of Value. – London: Lawrence and Wishart, 1993. – P. 23 – 65; **39.** Young R. The Struggle for Quebec: From Referendum to Referendum? – Montreal & Kingston: McGill-Queen's Univ. Press, 1999. – 438 p.; **40.** Представництво України при ЄС. - Режим доступу: <http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua>; **41.** Центр навчання і досліджень з європейської та євроатлантичної інтеграції України. - Режим доступу: <http://www.napa-eurostudies.org.ua>.

Valentyna Bohatyrets

Algorithm of Interethnic Issues Solution in the Integration Context

Some European regions, countries and towns are coloured by the image of ethnic, religious or cultural animos-

УДК 321.7

РІЗНОМАНІТНІСТЬ ПІДХОДІВ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗМІН У ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОМУ СВІТІ

У статті розкрито різноманітність демократичних змін у ЦСЄ і колишньому СРСР. Виявлено відсутність єдиного взірця транзиту – переходу до демократії для країн і вказано їх чотири групи: вільні типово християнські; частково вільні країни – православні; невільні – бідні мусульманські країни; неперехідні – азійські країни з традиційними релігіями і низьким рівнем доходів. Автор аналізує підходи вчених-транзитологів до демократизації й етапи перехідного періоду в країнах регіону та доводить, що демократизація – не уніфікація політичної карти світу, а, швидше, диверсифікація її поступу.

Ключові слова: демократизація, диверсифікація, перехід, транзит.

Восени 2009 р. світ відзначив двадцятиріччя оксамитових революцій у країнах ЦСЄ, наслідки яких мали величезне значення не лише для регіону, але й для всього світу. У 1991 р. припинив своє існування і СРСР. Ці події поклали кінець *холодній війні*, зруйнували залізна завісу та розширили коло демократичних країн на планеті. Перші уявлення про тривалість і етапи переходу зазвичай ґрунтувались на досвіді країн Латинської Америки. Для відносно розвинених у промисловому відношенні соціалістичних країн ЦСЄ і СРСР, більшість *транзитологів* передбачали доволі швидкий перехід до ринкової економіки та стабільної демократії, вважаючи, що він включатиме два основних етапи – перехід до демократії і консолідацію демократії. Але на основі реального досвіду економічних і політичних реформ у колишніх країнах соціалізму, вчені в останні роки уточнюють ці попередні висновки. Зазначимо, що вчені вказують на різну кількість етапів розвитку демократії, зокрема Л.Шин називає чотири етапи трансформації постсоціалістичного суспільства: крах тоталітарної системи; перехід до демократії; зміцнення демократичної системи; вдосконалення демократичних інститутів.

Визначаючи періодизацію постсоціалістичних змін, З.Бжезинський враховує їх політичні й економічні

ity and open or latent conditions of conflict. The question is how to deal with such a negative and globally spread identity that we find in these places. Noteworthy, the idea of critical multiculturalism, postulating that the mainstream Canadian culture still controls the distribution of knowledge, systems of representation, cultural and institutional practices and social relations is in existence. It should be noted that ethnically based aggression and conflict can, at least in part, be controlled if not eliminated, by policies and legislation that provide for more power sharing between different groups and the privileged, dominant, hegemonic groups that control societies.

Key words: integration, ethnic issues, ethnocultural differences, multiculturalism, Western democracies.

© Віра Бурдяк
(м. Чернівці)

аспекти та виділяє три фази процесу демократизації і створення ринкової економіки. Перша – почалась відразу ж після падіння соціалізму. В ній відбувалась трансформація вищих структур політичної влади і первинна стабілізація економіки. Ця фаза, на думку вченого, може зайняти 1-5 років. Друга – інституційно забезпечує функціонування демократичної системи. Її завдання містять прийняття нової конституції, утвердження нової виборчої системи, впровадження у суспільну практику демократичних процедур і норм. Політичні зміни йдуть паралельно з економічними: формується банківська система, відбувається монополізація, мала і середня приватизація, основана на законодавчому забезпеченні прав власника. Друга фаза триває 3-10 років. Стійке функціонування демократичних інститутів, утвердження певної політичної культури в суспільстві і стабільного росту економіки вказують на початок третьої фази, яка може тривати 5-15 і більше років. Тож, терміни постсоціалістичного переходу виглядають досить тривалими, не менше 10 років для потужних держав ЦСЄ, а в країнах менше підготовлених, для такого переходу знадобиться понад 20 років.

Зазначимо, що транзитологія, на відміну від попередніх концепцій політичної модернізації, розглядає демократизацію як різновекторний процес, що передбачає різні, іноді й песимістичні, сценарії її розвитку. Якщо одні вчені, констатуючи поступовість і тривалість процесів реальної демократизації та лібералізації, все ж вважають, що „ми живемо у вік демократії”, що „у сучасний період немає будь-якої авторитетної альтернативи демократії... і проблеми управління XXI ст. будуть, очевидно, проблемами в межах демократії” [19, с. 24], то інші пишуть, що епоха домінування ліберальних ідей, яка розпочалась у 1989р.–завершилась. Так, болгарський вчений І.Крастев стверджує, що „на сучасному етапі найочевидніша загроза [для демократії] йде від радикального ісламу, а загроза свободі від появи *уявних демократій* –